

Kataloghuset. Det egna hemmet i byggsats. Rickard Edlund (red.). Byggförlaget, Stockholm 2004. 184 s., ill. ISBN 91-7988-256-0.

Vem älskar det prefabricerade trähuset? Är det måhända en retorisk fråga? Jag tror inte det. Jag tror att många älskar sina prefabricerade trähus, eller åtminstone trivs i dem. Vi som uttalar oss om dessa hus bor sällan i dem själva. Vi anlägger mestadels estetiska perspektiv på husens exteriörer och, som vi tycker, bristande anpassning till platsens omgivning.

Ett prefabricerat trähus hälsas enklast med en nonchalant fnysning. Då är man på säkra sidan. Det är som om vi inte ville veta hur de är att bo i och varför människor väljer att köpa dem. Kan det finnas andra än ekonomiska motiv? Ja, säkert är det så. Men vilka?

Antologin *Kataloghuset. Det egna hemmet i byggsats* tar dessa hus på allvar. Det är inte första gången denna arkitektur undersöks men här samlas ett par olika perspektiv mellan pärmarna, perspektiv som tillsammans ger en ganska god bild av vad dessa hus är, var de kommer ifrån och hur de kan förstås.

Tyngdpunkten ligger på de småländska trähusföretagen som Myresjöhus, Borohus, Fogelforshus och Anebyhus. Det är företag som sedan mellankrigstiden utvecklat trähusets form, flyttbarhet och prefabrikation. Britt-Marie Börjesgård noterar såväl följsamheten mot arkitekturtrenderna som en estetisk traditionalism. Trähusföretagen har alltid slitits mellan tradition och förnyelse. Den tidiga funktionalismen innebar nya estetiska ideal att förhålla sig till. De tidigaste försöken förefaller till största delen ha inneburit en ytlig estetisk justering. Men vem hade kraft att motstå en Funken från 1930 eller en Hollywood från 1929? Båda såldes av Borohus i Landsbro.

Viktigare än dessa estetiska förvandlingsnummer var den tekniska utvecklingen som drevs av krav på prefabrikation och materialekonomi. Konstruktionerna blev med tiden lättare och mer materialsnåla. Strävan att minska virkesåtgången var viktig, inte minst i 30- och 40-talets kristider.

Men, varför har denna vardagliga bebyggelse varit föremål för så lite forskning? I den här samlingen är det uppenbart att arkitekturhistoriker har ganska lite att säga om denna arkitektur. Undantaget är Leif Jonsson som med sin avhandling i botten har skrivit två artiklar som onekligen är antologins mest välmatade.

Jonsson skriver bl.a. om det nära sambandet mellan

den statliga bostadspolitiken och trähusföretagens villor, hur näringsliv och stat möttes i viljan att skapa ett materialsnålt hus för massorna, dvs. den under efterkrigstiden allt mer välmående medelklassen.

Men Jonsson är alltså ett undantag. Det är som om de gängse arkitekturhistoriska instrumenten och perspektiven inte lämpar sig för, inte fäster på, dessa hus. En anledning kan vara att upphovet ofta är dunkelt och endast i undantagsfall kan knytas till individuella arkitekter.

Petter Eklund gör dock ett försök att förstå sig på upphovsmännen. Han redovisar ett par intervjuer med några arkitekter på trähusföretagen. Gemensamt för dem är att de inte vill kalla sig arkitekter. De intervjuade är heller inte arkitekter i den legitimerade meningen. Men likväl har de ritat hus, många hus, som ännu fler människor bor och lever i. "Nej, man ville inte förhäva sig", säger någon av husritarna, som började som ritbiträde och vidareutbildade sig till ingenjör.

De enda "riktiga" arkitekterna som Eklund nämner är Kjell Lernestål och Ulla-Britta Humble-Brandt som tillsammans utvecklade Myresjöhus system 101 i början av 1960-talet. Det var mönsterbildande, till viss del estetiskt men framförallt tekniskt med sina stora prefabricerade block, särskilt våtrumsblocket.

Husritarna förefaller ha utvecklat en särskild sorts förståelse för prefabrikationens tekniska förutsättningar. Arne Edman, som arbetade tillsammans med Lernestål, ger exempel på hur han fungerade som ett slags medlande länk mellan arkitekten och fabriken. Edman beskriver sitt arbete, litet försynt, som att ändra och anpassa. Dels för att kunden ska få sina önskemål uppfyllda, dels för att fabriken har sina givna förutsättningar.

Denna produktionsprocess är kittlande. Man vill veta mer. Hur går det till? Utifrån vilka förutsättningar förändras form och estetik? Vart hän går utvecklingen av prefabricerade hus idag? Samt inte minst: Vilka perspektiv på familjeliv finns inbyggda i husen?

Etnologen Annette Rosengren berör den senare frågan. Hon skriver om 70- och 80-talens småhusområden och hur manliga och kvinnliga ansvarsområden och kompetenser möts och inte möts i och utanför villan. Rosengren följde ett villabygge och konstaterade hur mannen dominerade bygget av huset men hur kvinnan, i takt med att husets interiör blev klar, tog över och ökade sitt engagemang. Bygget var mannens. Hemmet var kvinnans.

Den här antologin ger en rad goda infallsvinklar på trähusens och trähusföretagens historia. Produktionen

är en del av denna historia, liksom de estetiska idealen och de perspektiv på familj och bostad som kommer till uttryck i husen och katalogerna. Men kataloghuset, såväl boken som fenomenet, lämnar flera intressanta frågor obesvarade. Jag blir intresserad av produktionsprocessen, inte minst den nutida som vi tycks veta mindre om än den historiska. Hur möts t.ex. produktionsteknologin och uppfattningar om konsumenternas krav? Vad genererar förändringar i estetik och rumskonstruktion? Samt inte minst hur fungerar husen i den levda vardagen?

Lars-Eric Jönsson, Lund

Karl-Olov Arnstberg: *Sprawl*. B. Östlings bokförlag Symposion, Eslöv 2005. 123 s. ISBN 91-7139-724-8.

Efterkrigstidens stadstillväxt har präglats av en allt gle-sare bebyggelse. Runt om de gamla stadskärnornas sten-städer har en ny sorts bebyggelse etablerats. Förorter, köpcentra och industrivarter har byggts i ett ”envånigt” landskap med mycket plats mellan husen. Detta sätt att bygga kallas *sprawl*, som ordboken översätter till spreta eller kravla. Men i det här sammanhanget handlar det alltså om utglesning av stadsbebyggelse. Karl-Olov Arnstberg ägnar begreppet en bok i form av en samling essäer. Det är ett lämpligt upplägg för ett fenomen som inte låter sig begränsas hur som helst.

Urban sprawl diskuteras oftast i problemtermer. Utglesningen av stadens växande periferier tar allt större andel mark i anspråk och ställer större krav på stadsbornas rörlighet, inte minst via bil. Medan köpcentrum efter köpcentrum etableras tycks de gamla stadskärnorna få allt svårare att behålla dragningskraften för handel och konsumtion.

Storstäderna är visserligen grunden för tillväxt och välstånd, men de är också platsen och orsaken till flera lokala och globala miljöproblem. Arnstberg konstaterar dessutom att den förortsstruktur som etablerades under 1950- och 60-talen, och som ansågs skapa hälsosammare liv och ett mer demokratiskt samhälle, nu snarare är en del av ett stort demokratiskt underskott hos socialt underprivilegierade människor. Men samtidigt som förortsmiljöerna beskrivs som segregerade är de i själva verket, menar Arnstberg, mer etniskt och socialt blandade än de storstadskärnor som de omger. Den segregation som finns grundar sig snarare i ekonomiska förutsättningar och de därav givna (o)möjligheterna att välja bostad.

Sprawl erbjuder intressant men ganska hal läsning. Allt som oftast skriver Arnstberg hur ”vi” är utan att säga något om vilka dessa skulle kunna tänkas vara. *Sprawl* är ett globalt fenomen. Arnstberg pendlar mellan resonemang om det globala, nationella och lokala på ett sätt som kräver något större precision än ett ospecificerat vi. För att vara skriven av en etnolog håller boken dessutom ett förvånansvärt långt avstånd till det alldagliga. Arnstberg har istället lagt störst vikt vid att sammanfatta diskussioner som förs kring *sprawl* och stadstillväxt.

En stor fråga som pockar på uppmärksamhet i boken är på vilket sätt rummet genererar samhällsförändring. Att rummet genererar processer utanför sig självt är inte svårt att hävda. Men vilka processer påverkas? Och på vilket sätt kan samhälleliga processer påverkas genom arkitektur och stadsbyggnad?

Stadsrummet är å ena sidan både ett symptom på ett samhällsproblem och del av dess lösning. Å andra sidan löses inga problem av den art som diskuteras i boken enbart via arkitektur och stadsbyggnad. Därvidlag är Arnstberg tämligen pessimistisk. Inga medvetna försök att bryta storstädernas utglesning verkar ha lyckats. Marknadskrafterna styr och politiska initiativ förefaller endast ha marginella och kortsiktiga effekter. Inte heller, skriver författaren, kan en ny sorts stad skapas genom en bestämd estetik. Istället menar han att den enda vägen till förändring går via att rätt förstå de ”bakomliggande krafterna”. Jag håller med. Men vilka är dessa krafter?

Arnstberg nämner begrepp som individualism, hyperkapitalism och tillväxt som faktorer som man måste ta hänsyn till om man vill förstå nutidens stadstillväxt. Men varför blir just *sprawl* resultatet? Svaret på den frågan kan rimligen inte avkrävas den här till omfånget begränsade boken. Karl-Olov Arnstberg ger oss en bred och litet spretig probleminventering. Det är bra, men det hade varit bättre om han dels hade vågat närma sig problemens undervegetation, det alldagliga, dels närmast sig frågan om vad som skulle kunna göras.

Lars-Eric Jönsson, Lund